

STARÉ POVĚSTI LITERÁRNĚHISTORICKÉ

Jakmile se některý naukový obor konstituuje jako relativně samostatná disciplína, usiluje přirozeně rekonstruovat i svou historickou dimenzi, shledává v minulosti předchůdce i proces vlastního vznikání. Tato činnost je podřízena zákonitostem historického poznávání, vyhledávají se, vybírají, zkoumají a hodnotí prameny, rekonstruují se abstraktní vývojové řady na teleologickém principu. Stranou přitom zůstávají jevy, které v tom kterém okamžiku jevily se jako irelevantní pro úkol řešený na dané úrovni vědeckého myšlení, ale jejichž důležitost se může projevit v jiném momentu poznávání zacíleného na minulost vlastního oboru, neboť i toto poznávání je proces. Každý naukový obor má tak vedle své historie v každém okamžiku i svou vrstvu kronikářskou a své pověsti. I ty představují potenciální pramený materiál vzácné, často unikátní hodnoty, i když třeba ne pro ty aspekty věci, pro něž se samy cítí být svědectvím prvního řádu. Procesová povaha historického poznávání nadto způsobuje, že se charakteristika jednotlivých zmíněných komponent, skládajících materiál k minulosti oboru, není konstatní, dochází mezi nimi k prolínání a k hodnotovým proměnám: co platilo za historii, může se za čas jevit jako kronika, v pověstech se objeví racionální jádro historické platnosti.

Některé prameny k poznání minulosti oboru a tím i reálné kontinuity jeho vývoje jsou bez potíží stále po ruce, jiné jsou však vážně ohroženy tím, že navždy zmizí v nepaměti. To se týká hlavně právě pověstí, neboť jde o útvary spjaté

povytce s orální tradicí. Jsou to i v nové a nejnovější době pověsti, tak jak je známe z folkloristického zkoumání a z literárněhistorických analýz: tradované, variované, kontaminované atd. Přesto jim odlišná epocha dodává určité rysy, které je od klasických pověstí oddělují. Není neúčelné vytknout aspoň některé z těchto odlišujících rysů. V této snaze ovšem uměle izolujeme jednotlivé aspekty, které ve skutečnosti fungují ve vzájemné nedílné podmíněnosti a spolu s dalšími vytvářejí strukturu existence oborových pověstí. Pro zjednodušení a názornost se jako na pars pro toto soustředíme na pověsti literárněhistorické.

Význačnou vlastností klasických pověstí je jejich dlouhodobé fungování, známost a přitažlivost po řadu generací. Přemyslovská pověst je v obecném povědomí od 10. století, různé místní pověsti od 17. či 18. století atp. Literárněhistorické pověsti, nejsou-li nějak fixovány /pochválena budiž zásluha memoárů všeho druhu/, zřídka přežijí druhou generaci, a to generaci vědeckou, která je jak známo mnohem kratší než biologická. Pověsti o Jaroslavu Vlčkovi, Janu Jakubcovi a Arnoštu Krausovi zmizely už pro naši generaci v nenávratnu.

Klasické pověsti se obracely k většímu či menšímu okruhu zájemců, ale býval to okruh teritoriálně vymezený, ať šlo o pověsti celonárodní povahy /viz zmíněná pověst přemyslovská, pověsti o Václavu IV. apod./ nebo o pověsti místní, a společenská, resp. profesní diferenciaci publika se přitom uplatňovala minimálně. Staré pověsti

literárněhistorické poutají především zájem lidí od oboru, "neuslyší na ně" chemik či botanik; a literární historikové se jen zřídka vyskytují v teritoriálním nahuštění. Oborové pověsti proto k sobě váží interesenty z teritoriálně rozsáhlé, ale řídké zalidněné diaspory. Představa literárněhistorických pověstí např. z Voticka je zcela nepřiměřená.

Tematika literárněhistorických pověstí byla z typologického hlediska rovněž značně ovlivněna pokročilejšími způsoby myšlení. Klasické pověsti, zejména místní, se nejčastěji váží k nějaké hmotné památce a epicky vysvětlují, popř. zdůvodňují její vznik či nějakou vlastnost /tvar, název apod./. Literárněhistorické pověsti jen zřídka osvětlují vznik či vlastnosti vědeckých děl. Sama povaha materiálu stěží dovolovala rozepříst pověsti o tom, jak vznikaly Vodičkovy Počátky krásné prózy novočeské. Literárněhistorické pověsti se daleko častěji týkají toho, jaký byl Felix Vodička, Jan Mukařovský, Albert Pražák a další. Pověsti tohoto druhu zahrnují i anekdoty, ale nejen anekdoty. V této souvislosti je třeba si všimnout, že díky této tematické orientaci překračují literárněhistorické pověsti nejen hranice krajů, ale i států, ba i světadílů mnohem snáze než pověsti klasické.

Staré pověsti byly jako žánr ústní slovesnosti především doménou moudrých starců. Literárněhistorické pověsti se šířivají rovněž z úst lidí starších, ale moudrost už není podmínkou. Nezřídka je pěstují lidé proto, aby demonstrovali svou zabydlenost v oboru, přihřáli se na významu těch, o nichž vyprávějí. Charakteristika vyprávěče a povaha vyprávěného se vzájemně nutně nepodmiňují.

Značně rozdílné jsou rovněž příležitosti a okolnosti

šíření oborových pověstí. Staré pověsti literárněhistorické se nesdělují při prástkách nebo při draní peří, přicházejí ke slovu zejména po skončení denního programu různých symposií a konferencí jako důležitá složka programu večerního, přímo bují při společenských příležitostech mezinárodních kongresů.

Materiál starých pověstí literárněhistorických vyžaduje ovšem jako historický pramen kritickou analýzu. Aby k ní však bylo možno přistoupit, je třeba příslušné pověsti nejdříve shromáždit, zaznamenat tradice, které oživují přátelský hovor v kongresových kuloárech a přitahují lidi k společnému stolu při přátelském posedění při víně. Ideálním vzorem takových záznamů by patrně byly Kubínovy Lidové povídky z Podkrkonoší; obávám se však, že vzorem nedostižným. Staré pověsti literárněhistorické nevytvořily - jako asi žádné jiné oborové pověsti - žánr /nebo subžánr v celku pověstí vůbec/, který by dal vzniknout relativně stabilním modelům vypravěčské výstavby a stylizačních postupů. Je to materiál, který teprve čeká na svého sběratele, na tvůrce metody k zaznamenávání. Nevím o lepším kandidátu na tuto roli než je člověk, který prokázal tak znamenitý smysl pro strukturní povahu a tedy i výpovědní hodnotu zdánlivě bezvýznamných jevů a kterého k úloze průkopníka i v oblasti starých pověstí literárněhistorických předurčuje i přirozená autorita a právě dosahovaná důstojnost doyena šuprů.

Jaroslav Kolár